

Staar Gyula

Simonyi Károly veszít

Fáj veszni látnom annyi büszke álmat.

Juhász Gyula

...bukásukban is ők vitték tovább az igazságot.

Illyés Gyula

Könyvtáram régi lakója egy könyvecske, inkább füzet: alig hatvan oldal, papírfédél, tűzött kötés, sárguló, töredezett lapok. Második világháborús példány. A Magyar Sakkvilág kiadása, Kecskeméten készítette az Első Kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyomda-Részvénytársaság. A könyv címe: *Capablanca veszít*. A legendás kubai sakkvilágbajnok veszített játszmáit gyűjti benne össze Chalupetzky Ferenc és Kecskemét neves szülöttje, Tóth László. A könyv nagytetvére – *Capablanca sakkozói pályafutása és játszmái, 1888–1942* – ugyanettől a szerzőpárostól 1943-ban jelent meg, háromszáznál több oldalon. Abban a zseniális világbajnok tanítani való alkotásait, szép számú sikeres játszmáját követhetjük nyomon. Jó könyv, de a főhős veszített játszmái nélküli napos oldal. Az összképhez, az alkotó ember bemutatásához azonban hozzátartoznak a sikertelenül megvívott küzdelmek. Ezért született meg történelmünk viharos időszakában, kiegészítésként, a vesztes kötet is.

Már egy ideje az a megtiszteltetés ért, hogy a neves műegyetemi professzor, Simonyi Károly megőrzött leveleit olvashatom. Köztük gondosan összerakott, megszámozott lapok, címkézett iratgyűjtőben, melyre ezt írta: *A Marx-ügy*. A levelek egy szélmalomharc elszomorító történetének dokumentumai. A megőrzött dosszié bizonyítja, Simonyi professzort meglehetősen bántotta e levelekkel dokumentált kudarca, mely azon a területen érte, amit leginkább a magáénak érzett: „én elsősorban pedagógus vagyok” – vallotta. A sorba rakott levelek után pedig, mintegy magának összegezve, papírra vetette a tanulságokat; rá jellemző bölcsességgel, emelkedetten.

Jó ideje tervezem, hogy Simonyi Károly leveleinek segítségével bemutassam elhamvadt kezdeményezéseit, sikertelen küzdelmeit, amelyek azonban, így vagy úgy, de „továbbvittek az igazságot”. Halogatásra nincs sok idő, ezért most belevágok.

Mielőtt felnyitnánk a Marx-ügy dossziéját, nézzünk bele egy korábbi, azóta ismertté vált levélváltásba.

Németh Lászlót a Műegyetemre!

Németh László és Simonyi Károly levélváltásai több helyen is napvilágot láttak, legutóbb 2000-ben, az Osiris Kiadónál, a *Németh László élete levelekben 1962–1966*, II. kötetben. A leveleket 1963-ban írták, Simonyi Károly akkor még a Budapesti Műszaki Egyetemen az általa alapított Elméleti Villamosság-tanszéket vezette. Túl volt már egy sorsfordító megrázkódtatáson: az 1956-os szerepvállalása miatt támadták, ezért emelt fővel otthagyta a Központi Fizikai Kutatóintézetet, melynek igazgatóhelyettese, majd kinevezett igazga-

tója volt. Keszthelyi Lajos akadémikus, aki abban az időben Simonyi Károly fiatal munkatársa volt, így emlékezik erre az időszakra:

„Miután Simonyi professzort a (KFKI) Forradalmi Bizottsága elnökévé, Erő Jánost titkárává megválasztottuk, békésen hazamentünk és méltúkn, hogy hamarosan visszaáll a szokott rend és nyugodtan folytathatjuk munkánkat. Hogy ez így legyen, a KFKI-t és esetleges atrocitásoknak kitétt munkatársait semmi baj ne érje, Simonyi professzor Mérey Imrével többször felgyalogolt vagy motorral felment Csillebércre. Nekik is köszönhető, hogy a KFKI minden vagyona sértetlen maradt, minden exponált személy védelemben részesült.

Akkor még nem gondoltunk arra, hogy a sok munkáért, törődésért, mások segítéséért nem köszönet, hanem üldözés vár Simonyi professzorra. Máig fájó sebet ütöttek rajtunk a KFKI pártszervei. 1957 végén Simonyi-ügyet kreáltak és Simonyi professzort elmarasztaló határozatot hoztak: igazgatóhelyettesből osztályvezetővé minősítették vissza. Ő a minden alapot nélkülöző megaláztatást nem tudta és nem is akarta elviselni, lemondott állásáról, névtábláját összetörte. Mi egy hideg, sötét decemberi délutánon szomorúan néztük, amint egy autóban elhagyta kedves munkahelyét és szerett munkatársait. A KFKI-ba soha sem tért vissza. A Műegyetemen folytatta munkáját.” [1.]

Simonyi Károly úgy érezte, műegyetemi tanszéke, az oktatómunka biztos hátteret ad majd, hiszen előadóként is kiváló volt. Diákjai rajongtak érte, neki pedig számos, jobbnál jobb ötlete támadt, miként szélesítse tudáshorizontjukat. Például, igyekezett Németh Lászlót rábeszélteni arra, hogy tartson előadásokat műegyetemistáknak a természettudományok történetéről, azok egymásra hatásáról. Simonyi Károlyt a fizikus Németh Judit ismertette össze édesapjával. Erre így emlékezik a ma már akadémikus asszony:

„A beszélgetés elsősorban Apu és Károly között zajlott. Úgy tűnt, a két azonos felfogású férfi gyorsan egymásra talált. Édesapámat nagyon érdekelték a természettudományos eredmények, hiszen már a harmincas évek elején az általa írt Tanú című folyóiratban beszámolt Eddington új könyvéről, s túl volt már a Galilei drámájával kapcsolatos kutatásain, s akkor a Bolyai-kérdés foglalkoztatta. A közös érdeklődés a két férfit közel hozta egymáshoz... Károlyt már akkor foglalkoztatta a fizika kultúrtörténete, édesapám pedig a Négy könyv című tanulmánygyűjteményébe akarta szintézisbe foglalni a tudományok kölcsönhatását.” [2.]

Simonyi Károly terve azonban, hogy író barátját és a műegyetemi fiataltságot összehozza, nem vált valóra. Lássuk, miért nem.

Németh László Simonyi Károlynak

Kedves Károly!

Sajkod, 1963. szeptember 1.

Néhány napja találkoztunk, de annyi minden ért, olyasmiket tudtam meg azóta – hogy helyesebbnek tartom, ha Sajkodot nem hagyom el többet, s nem megyek ki abba a mérgezett levegőbe. 1958-ban egyszer már erre az elhatározásra jutottam – de akkor egy év után feladtam. Most úgy hiszem, állhatatosabb leszek.

Ez persze azt jelenti, hogy az előadásokat sem tarthatom meg. Úgyhogy, ha le kell fújni, jobb, ha egészen lefúvód – ha eztán kéne, mint mondtad, bejelenteni, hallgass róla. Én sajnálom a legjobban, hogy így történt. De az állapotom nem olyan, hogy egyhamar munkára képes legyek.

Az előadástervből annyi hasznom volt, hogy egyszer-kétszer Veled lehettem. – Móricz írta egyszer s épp velem kapcsolatban, hogy a legnagyobb öröm: a rokon gondolkodás. Egy rokon gondolkodású (s nem a mi gondolatainkat visszamondó) ember – megerősít bennünket önmagunkban. A Te társaságodban mindig ezt az erősséget érzem. Ha le-lejöt-

tök a Balatonra, nem tudnál néha útba ejteni? Azok közé a nagyon kevesek közé tartozol, akiknek vágyom a társaságára.

Sok szeretettel köszönt, Zsuzsának kezét csókolom: *N. László*

Simonyi Károly nem adja fel

Kedves László

Budapest, 1963. szeptember 23.

Szomorúan olvastam leveledet: önző módon elsősorban az fájt, hogy nem fogsz előadni egyetemünkön. Természetesen az is bánt, hogy ismét úgy zajlik körülötted a világ, hogy szükségesnek látod a teljes magányba vonulást.

Tudom, hogy a Te helyzeted más, de engem annak idején éppen az előadások, a hallgatókkal való kapcsolataim segítettek túl saját lelki bajaimon, és védtek meg a végső félreállítástól. Én így egy kissé mágikus erőt is tulajdonítok a katedrának: nagyon szerettem volna, ha Te is kipróbálsz...

Ellának kézcsók, Neked jó munkát – fizikait és szellemi – kívánok baráti szeretettel:

S. Károly

Kedves László!

Budapest, 1963. október 29.

Lemondóleveled ellenére elküldöm a hivatalos megbízást: hallgatók, tanárok és az állami vezetés egyaránt örülne előadásaidnak.

Én még mindig nem mondtam le arról, hogy valahogyan bekapcsolódj az ifjúság közvetlen nevelésébe. Tudod, hogy állandóan kacérokodok azzal a gondolattal, hogy működésem súlypontját a kísérleti neveléstan irányába toljam el (azért persze nem akarom oda *áthelyezni*); kísérleti alanyok majdnem korlátlan számban állnak rendelkezésemre, és állnának a Te rendelkezésedre is, ha ilyesmivel kívánnál foglalkozni...

Baráti szeretettel üdvözöllek: *S. Károly*

Németh László hajthatatlan

Kedves Károly!

Sajkod, 1963. november 4.

Nagyon köszönöm baráti leveled s makacsságod, hogy post festa egyetemi előadóvá akarsz tenni. Sajnos, az állapotom nem sok jóval biztat: néhány hete vérzést kaptam a jobb szememben, s a hipertóniánál ez aggasztó figyelmeztetés; nem tudni, hol és mikor lép fel vérzés a legközelebb.

Én azt gondolom tehát: beszélj meg a Dékán Úrral, hogy az előadásokat halasszuk a jövő tanévre; addig eldől, hogy milyen állapotban lesz az agy..., meg kéne facsarni, s milyen akusztika, mely előadásaim fogadja. Annak, hogy elkezdjük s néhány hét után megszakítsuk vagy megszakítsák: nem lenne értelme...

Annál könnyebben mondok le a tervemről, mert látom, mennyivel rátermettebben csinálsz. Annak is örülök, hogy súlypontodat arra tolsz, ahol az enyém egy életen át volt, anélkül, hogy ebből valami igazi haszon származhatott volna. Csináld Te, boldogabb korban, több szerencsével.

Zsuzsának, kérlek, add át üdvözlömet, engem pedig részesíts a rokon gondolkodás jeleinek ritka örömeiben.

Szeretettel: *Németh László*

Nem sikerült tehát Németh Lászlót rábeszélni, hogy a műegyetemi hallgatóknak előadásokat tartson. Nehéz felbecsülni, mekkora veszteséget jelentett ez az érdeklődő diákoknak. Simonyi Károly azonban erről mit sem tehetett. Ő mindent megpróbált. Sokat jelentettek számára a Németh Lászlóval való együttgondolkodások, erre a *Forrásban* 1987-ben megjelent életútinterjújában így emlékezett vissza:

„Néha, amikor úgy elkeseredem, hogy vágyom a halálra, hiába teszem, megvéd a bennem rejlő inherens szívósság. Most Németh Lászlót kell említenem. Esszéi, drámái, élete és talán szabad kimondanom, barátsága sok nehéz órán átsegített.”

A Marx-ügy

A második levélcsozor 1971 tavaszán született. Simonyi Károly ekkor már túl van egy újabb nehéz döntésen. Erre így emlékezett:

„A KFKI-ból azzal a tudattal távoztam, hogy a Műegyetem Elméleti Villamosságtan Tanszékének vezetői állása biztos háttér számomra. Rá kellett döbbernem, hogy inog alattam az is. Nagyon reális, logikus kérdést tettek fel a kinti erők. Aki politikai okok miatt nem vezethet egy kutatóintézetet, az vajon alkalmas-e arra, hogy a jövő értelmiségét, mérnökeit nevelje? Egyre fogyatkozó jégtáblán vívotam a magam harcát, most már mindössze azért, hogy pedagógus maradhassak, megoszthassam tanítványaimmal a tudást, nap mint nap láthassam az érdeklődő gyermektelinteteket... Nem akarok fárasztani a részletekkel, 1970. december 31-én az Elméleti Villamosságtan Tanszék ajtájáról lecsavaroztam a néótáblámat, és hogy a folyamatot irreverzibilisnek tartom, az üveglapot leejtettem a kőre.” [3., 4.]

Simonyi Károlyt a Műegyetem akkor megalakult Híradástechnikai Elektronika Intézetébe Barta István igazgató-professzor vette magához, mondván: *„Nálunk mindig van helyed.”* [5.]

Barta István (1910–1978) a hazai híradástechnikai oktatás megszervezője volt. A bécsi, a brnói, majd a karlsruhei műszaki egyetemen tanult, s szerzett elektromérnöki diplomát és doktori címet. Az Egyesült Izzólámpa és Villamossági Rt. kutatójaként Simonyi Károllyal együtt részt vett a Bay Zoltán vezette, 1946-ban sikerre vitt világhírű Hold-radar kísérletben. 1948-tól 1950-ig az Orion Rádió és Villamossági Rt. műszaki igazgatója volt. Tevékeny részt vállalt az egykori néprádió megtervezésében, a televíziótechnikai kutatásokban. Elindította a hazai színes televíziós technikai kutatásokat.

A Budapesti Műszaki Egyetemen 1949-től vezetője volt az akkor alapított Vezetéknélküli Híradástechnikai Tanszéknek. Ő indította el Magyarországon a telekommunikáció egyetemi oktatását. 1949-ben választották a Magyar Tudományos Akadémia levelező, 1976-ban rendes tagjának. 1957-ben Kossuth-díjat kapott. 1957–1960 között a Villamosmérnöki Kar dékánja, 1960-tól 1963-ig a Műegyetem oktatási rektorhelyettese. Humánus, jó ember volt, védőszárnyat adott a politikai okokból félreállított kiválóságoknak, így többek között Kozma Lászlónak és Simonyi Károlynak is.

Illó itt röviden bemutatnunk még a levélváltások további főszereplőit is, Marx Györgyöt, Gombás Pált, Kovács Istvánt és az akkori dékánt, Geszti P. Ottót.

Marx György (1927–2002) e levélváltások idején már Kossuth-díjas (1955), a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja (1970, rendes taggá 1982-ben választották), az Eötvös Loránd Tudományegyetem Atomfizikai Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára. Közismerten kiváló előadó, a fizika frontvonalainak ismerője, a részecskefizika magyarországi meghonosítója. Feladatának tartotta, hogy egyetemi előadásain túl a modern fizika eredményeit közérthetően megismertesse a nagyközönséggel. Ebben segít-

ségére volt kiváló íráskészsége és a minden új iránt fogékony szemléletmódja. Talán lehetek elfogult: szakkönyvein kívül számomra legemlékezetesebb könyvei a *Túl az atomfizikán* (Gondolat Kiadó, Budapest, 1961), a *Jövők az Univerzum* (Magvető, Budapest, 1969) és a *Marslakók érkezése* (Akadémiai Kiadó, Budapest, 2000) voltak. Marx György 1956-tól élete végéig nagyhatású főszerkesztője volt a hazai fizikustársadalom folyóiratának, a *Fizikai Szemlének*.

Geszti P. Ottó (1922–1985) gépészmérnök. 1957-től lett a Budapesti Műszaki Egyetem tanára, előtte 1949–1953 között a Mátravidéki Erőmű főmérnöke volt. 1959-től tanszékvezető egyetemi tanár, 1967 és 1973 között a Villamosmérnöki Kar dékánja. 1971-ben a Villamos Művek Tanszékének átszervezésével létrehozta az egyetem Erősáramú Intézetét, amelynek haláláig igazgatója volt. A Magyar Tudományos Akadémia 1967-ben választotta levelező, majd 1976-ban rendes tagjának.

Gombás Pál (1909–1971) kétszeres Kossuth-díjas (1948, 1950) fizikus, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja (1945-ben), majd rendes tagja (1946-ban). Bay Zoltán Szegedről távozása után 1939-ben ott lett egyetemi tanár. Amikor a Ferenc József Tudományegyetemet visszahelyezték Kolozsvárra, 1941-től Gombás Pál is oda került. 1944-től haláláig a Budapesti Műszaki Egyetem professzora volt. A statisztikus atomelmélet nemzetközileg elismert kutatója volt, a szakirodalom gyakran idézi a Thomas–Fermi–Dirac–Gombás-modellt. 1947-ben Szent-Györgyi Albert és ő is az Amerikai Egyesült Államokba távozott, ott azonban nem fogadták az itthonihoz mérhető elismeréssel az angolul nemigen beszélő Gombást. Révai Józseftől ekkor megtudakolta, hogy hazatérhetne-e.

„Gombás tehát 1948-ban hazajött, és helyzetében megerősödve vezette tovább a műegyetemi tanszékét, a Tudományos Akadémián pedig a vezetőségbe választották; tíz éven keresztül volt az Akadémia alelnöke. Még abban az évben megkapta a Kossuth-díj arany fokozatát, majd két évvel később ismét. A hivatalos tudánypolitika végre önmagával elégedetten ismert el egy nagy tudóst nagy tudósnak. Úgy képzelte, hogy ezzel védhetetlen kinevezéseit, kitüntetéseit is megalapozza... Gombás Pál hazaérkezése után a proletárdiktatúra pártunkívüli szerencsefiának számított. Ki is használta ezt a helyzetét; közvetlen vonal kötötte össze a Pártközponttal, azon belül is Révai titkárságával. Aki valamit el akart érni, az ilyen vonalról álmodozott akkoriban. Szerencsére Gombás csak nyugalmat akart, ezért csak olyankor használta a telefont, ha a helyi pártszervekkel nem tudott megegyezni.” [6.]

Gombás Pál 1971. május 17-én lett öngyilkos.

Kovács István (1913–1996) Kossuth-díjas (1951) és állami díjas (1975) fizikus, a Magyar Tudományos Akadémia 1949-ben választotta levelező, 1967-ben rendes tagjává. A Budapesti Tudományegyetem matematika–fizika szakát elvégezve szerzett diplomát. A Budapesti Műszaki Egyetemen 1936–1946 között gyakornok, majd a Budapesti Tudományegyetem Elméleti Fizikai Tanszékén oktató. 1947-ben lett az egyetem természet-tudományi karának párttitkára. Sopronban a BME Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Karán 1948 és 1949 között a Fizika Tanszék vezetője. (Ugyanitt volt az Elektrotechnikai Tanszék vezetője 1948-tól 1952-ig Simonyi Károly.)

Kovács István 1949-ben a Műegyetem Atomfizikai Tanszékének vezetője lett, miután Bay Zoltán, e tanszék első embere külföldre távozott. A tanszékvezetés mellett, 1950-ben kinevezték az újonnan megalapított MTA Központi Fizikai Kutatóintézetének igazgatójává is, melyet 1956. szeptember 24-ig vezetett.

Doktori disszertációját a kétatomos molekulák spektrumáról írta, s e tématerületnél fél évszázadig „lehorgonyzott”. Közleményei és monográfiája révén e szakterület nemzetközi tekintélyévé vált.

Az ötvenes évek végén ő szerezte a nagyszerű *Ezüst gitár* című táncdal zenéjét. [7., 8., 9.]

Az itt közreadott levelek a kor légkörét is megidéznek, a szakmai és politikai erőterekben érvényesülni vágyó emberek reakcióit, melyet egy jó szándékú, ártatlannak tűnő kezdeményezés váltott ki. Az állóvízbe dobott kavics nem várt hullámokat vetett.

Nézzük, megint mi jutott eszébe Simonyi Károlynak!

A levélváltások

*Dr. Barta István egyetemi tanár,
tanszékvezető*

Budapest, 1971. 3. 8.

Ambrózy dékánhelyettes úrral történt megbeszéléseim alapján tisztelettel kérem a Professzor urat, szíveskedjék a Kar vezetősége felé azon kérésemet továbbítani, hogy dr. Marx Györgyöt, az Eötvös Loránd Tudományegyetem professzorát az Elektronfizika tárgy egyik – esetleg kettős – órájának megtartására meghívhassam. Hangsúlyozni kívánom, hogy ezen meghívásnak semmiféle anyagi kihatása nincs.

Indokom a következő. Az Elektronfizika tárgy kötelező anyaga igen sok helyen érintkezik a fizikai alap kutatások ma aktuális kérdésköreivel, most például a relativisztikus tartományban működő gyorsítóberendezések és az elemi részek kutatásának kapcsolatára gondolok, amikor is a tervező mérnök számára a legfontosabb adatokat az elméleti fizikus írja elő. Az elemi részek elméletének mai állása ugyan nem tartozik a kötelező anyaghoz, de igen alkalmas arra, hogy a hallgatóságban a közvetlen szakmájukon túlmutató természettudományos ismeretek iránti lelkesedést felébressze, különösen, ha olyan szaktekin-télytől és pedagógustól hallják, mint Marx professzor.

*Simonyi Károly
az Elektronfizika tárgy előadója*

*Dr. Geszti P. Ottó
Dékán Elvtársnak
H.*

Dr. Simonyi Károly professzor kezdeményezésére – mint azt már szóban is jeleztem – arra kérem Dékán Elvtársat, hogy járuljon hozzá, hogy meghívhassuk Dr. Marx Györgyöt, az ELTE professzorát az MTA levelező tagját, az Elektronfizika című tárgy egyik, esetleg kettős órájának megtartására. Ezzel kapcsolatban közölhetem, hogy ezen meghívásnak semmiféle anyagi kihatása nem lesz.

Simonyi professzor a következőkkel indokolja a meghívást: az Elektronfizika tárgy kötelező anyaga igen sok helyen érintkezik a fizikai alap kutatások ma aktuális kérdésköreivel, pl. a relativisztikus tartományban működő gyorsító berendezések és az elemi részecskék kapcsolata területén. Ilyenkor a tervezőmérnök számára a legfontosabb adatokat az elméleti fizikus írja elő. Az elemi részecskék elméletének mai állása ugyan nem tartozik a kötelező anyaghoz, de igen alkalmas arra, hogy a hallgatóságban szakmájukon túlmutató természettudományos ismeretek iránti lelkesedését felébressze, különösen, ha oly szaktekin-télytől és pedagógustól hallják, mint Marx professzor.

Budapest, 1971. március 10.

*Dr. Barta István
egyetemi tanár*

*Dr. Barta István tsz. egy. tanár,
az MTA levelező tagja,
BME Vezetéknélküli Híradástechnika Tanszék
Helyben.*

Lássa Simonyi prof.

*Barta sk.
1971. 3. 15.*

Hivatkozással Professor Úr március 10-én kelt levelére, melyben kérte, hogy az Elektronfizika c. tárgy keretén belül az ELTE TTK-ról egy fizikus professzort vonjunk be egy, ill. két előadás megtartására, konzultáltam Gombás Pál és Kovács István akadémikusokkal, a Villamosmérnöki Kar professzoraival. A két professzor erre vonatkozó véleményét mellékelten csatolom.

Fentiek alapján a következőket látom:

1. A tervezett előadást Kovács István professzor vállalja, így kérem, hogy nevezettel a kapcsolatot az előadás részleteinek megbeszélése céljából felvenni szíveskedjék.
2. Ugyancsak kérem Gombás professzorral megállapodni, olyan vonatkozásban, hogy az Elektronfizika tárgy alapozása szempontjából szükséges ismereteket a Fizika tárgy keretébe építsék be. Annak megbeszélését is kérem, hogy ezen igény a jelenlegi programon belül megoldható-e, vagy pedig annak megváltoztatását igényli?
3. Amennyiben fenti előadást bármilyen oknál fogva nem lehet kari kereten belül megtartani, és ezt az illetékes fizika tanszékek is közlik, úgy hozzájárulok ahhoz, hogy külső előadók kerüljenek bevonásra.

*Dr. Geszti P. Ottó
dékán*

Melléklet

*Dr. Geszti P. Ottó dékán úrnak
Villamosmérnöki Kar Dékáni Hivatal
Helyben.*

Igen tisztelt Dékán Úr!

Barta professzor megküldött javaslatával kapcsolatos közös álláspontunkról az alábbiakban tájékoztatjuk.

A javaslat nem volt eléggé körültekintő. Nem vette figyelembe, hogy a karon van olyan tanszék: az Atomfizika tanszék, melynek közvetlen oktatási profiljába esik a Simonyi professzor által igényelt speciális fizikai alap. Az Atomfizika tanszéken megvan a megfelelő kapacitás ezen igények kielégítésére.

Egyébként a tervezett meghívás indoklását sem tartjuk helyesnek. Az előterjesztésben említett relativisztikus tartományban működő gyorsító berendezések és az elemi részecskék kapcsolatának az Elektronfizika c. tárgy keretein belül egyáltalán tárgyalható vonatkozásai nem indokolják egy kifejezetten az elemi részek elméletével foglalkozó, más egyetemhez tartozó tanszék oktatási bevonását.

Ilyen körülmények között nem javasoljuk az előterjesztésben szereplő meghívást.

Budapest, 1971. márc. 13.

*Dr. Gombás Pál s.k.
tanszékvezető
egyetemi tanár*

*Dr. Kovács István s.k.
tanszékvezető
egyetemi tanár*

A kiadvány hitelül (Suhai Ernőné) hivatalvezető

*Dr. Barta István egyetemi tanár
tanszékvezető*

A Dékán úr 1971. márc. 15-én kelt, iktatószám nélküli, a Professor úr által rám szignált levelével kapcsolatos állásfoglalásom az alábbi.

Mind a Dékán úr levele, mind Dr. Gombás és Dr. Kovács professzorok levele első pillanatban érthetetlen volt számomra. Kovács professzorral lefolytatott beszélgetés után kiderült, hogy ő abban a téves hitben volt, amikor a véleményét adta, hogy Marx professzor meghívása *heti 1 vagy 2 óra rendszeres órarendi előadásra szól, nem pedig egyetlen alkalomra*. Ilyen módon semmi értelmét nem látom, hogy egy félreértésből származó állásfoglaláshoz reflexiókat fűzzek. Gombás professzorral betegsége miatt nem tudtam beszélni.

Viszont most sem világos előttem a Dékán úr levelének 2., ill. 3. pontja, nevezetesen, hogy állapodjunk meg Gombás professzorral, „*hogy az Elektronfizika tárgy alapozása szempontjából szükséges ismereteket a Fizika tárgy keretébe építsék be.*”

A meghívásra vonatkozó javaslatomban „*a közvetlen szakmán túlmutató természettudományi ismeretekről, a fizikai alaputatók aktuális kérdéseiről*” van szó, tehát Marx professzor előadásától semmiféle pedagógiai megalapozást nem vártunk. Így nem tudom, hogyan értelmezem a fenti mondatot: nem látom az összefüggést a látókörtágító, intellektuális élményadás és a program-egyeztetés – egyébként igen fontos, de már többször elvégzett munkája között.

Budapest, 1971. március 19.

Simonyi Károly

Simonyi Károly kézírásos megjegyzése a levél hátoldalán:

Barta prof. 1971. 3. 19-én szóban közli (feleségem jelenlétében), hogy megmutatta ezt a levelet a Dékánnak, de ő visszaadta azzal, hogy nem hajlandó Gombás proffal levelezni – állapodjunk meg velük magunk.

1971. 3. 23-án 10 óra. Megbeszélés Gombás proffal: ő is abban a tévedésben volt.

1971. 3. 23-án 10.45. Gombás + Kovács profok tárgyaltak.

*Dr. Barta István egyetemi tanár
tanszékvezető*

Marx professzor meghívásával kapcsolatos, 1971. márc. 19-én kelt levelem kiegészítéseként az alábbiakat közlöm a Professor úrral.

A Dékán úr utasításának megfelelően beszéltem Gombás professzorral. Ő ugyanabban a téves hitben adta véleményét, mint Kovács professzor, nevezetesen abban a hitben, hogy Marx professzor meghívása nem egyetlen alkalomra, hanem rendszeres órarendi előadásra szól. Gombás professzor közölte velem, hogy most már a tények ismeretében újból kapcsolatba lép Kovács professzorral egy új álláspont kialakítása céljából.

Budapest, 1971. március 26.

Simonyi Károly

Budapesti Műszaki Egyetem

Budapest, 1971. márc. 26.
ad. Vi. I-353/1/1971. E.H.

Dr. Barta István elvtárs
Tanszékvezető professzor
Vezeték nélküli híradástechnika tanszék

Hivatkozással márc. 10-én kelt Vi.I-353/1971. számú levelemre dr. Gombás Pál professzor kiegészítésként az ügyvel kapcsolatban a mellékelt másolat szerinti levelet intézte hozzám, melyet Professzor elvtárs szíves tájékoztatására megküldök.

Dr. Geszti P. Ottó
dékán

Geszti P. Ottó
Dékán Úrnak
Budapest
Műegyetem
Villamosmérnök-kari
Dékáni Hivatal

Budapest, 1971. március 14.

Igen tisztelt Dékán Úr!

A Simonyi professzor által tett előterjesztésre Marx professzor meghívása ügyében adott véleményünkhöz esetleges félreértések elkerülése végett a következőket szeretném pótlólag hozzáfűzni.

A Kovács professzorral együtt adott elvi álláspontomat továbbra is fenntartom. Elvi okoknál fogva nem tartom helyesnek, hogy a Műszaki Egyetem bármely tanszékébe egy másik egyetem tanszékét mintegy beépítsük egy bizonyos tárgykör előadása céljából, különösen akkor nem, ha a Műegyetemen van olyan tanszék, amely ezt a feladatot el tudja látni.

Szeretném azonban kiemelni, hogy én Marx professzor személyét és tudományos munkáját igen magasra értékelem, és a magam részéről a fent említett üggyel teljesen függetlenül szívesen venném, ha pl. Marx professzort egy fakultatív előadás megtartására kérnénk fel egy tárgykörből, melynek kiválasztását a Kari Tanács határozná meg.

Ez természetesen egész más jellegű ügy volna, mint amit Simonyi professzor kért, és megfelelne az egyetemi tradicionális szokásoknak. Én magam is gyakran kaptam a Budapesti Tudományegyetemtől fakultatív előadások megtartására meghívást, aminek mindig örömmel tettem eleget.

Tisztelettel:
Dr. Gombás Pál sk.

A másolat hitelül
(Suhai Ernőné)
hivatalvezető

BME Villamosmérnöki Kar
Dékáni Hivatala

lássza Simonyi prof
Budapest, 1971. 4. 5. B
ad. Vi I 353/2/1971 DH
Marx György egy. tan.
egyszeri, egy előadásra való
meghívásának kérdése

Dr. Barta István tsz. egy. tanár
az MTA lev. tagja,
BME Vezetéknélküli Híradástechnika Tanszék

Professzor úr fenti tárgyú, március 10-i megkeresésére március 15-én válaszoltam. E levelem intézése folyamán úgy látom, hogy Simonyi, Gombás és Kovács professzorok felvették egymással a kapcsolatot, melynek következményeként a mellékelt levelet kaptam Gombás és Kovács professzoroktól. A levél elvi és gyakorlati kérdéseket taglal, melyekkel teljesen egyetértek.

Professzor úr kérése ugyanis nemcsak gyakorlatilag, hanem elvileg is vet fel problémákat. A Budapesti Műszaki Egyetemen az oktatás alapvető rendszere az, hogy egy-egy tárgyat egy professzor, vagy docens ad elő végig a félév folyamán. A dolog természetéből adódik, hogy vannak részek, melyek az előadóhoz közelebb állnak, míg vannak olyanok, amelyek távolabb állnak, de az egy előadó biztosítja az egységes felfogást, szemléletet az előadás során. Természetesen elképzelhető olyan oktatás is, ahol specialisták adnak elő, hiszen mindig található olyan szűk területre specializált szakember, aki egy-egy témáról több részletet tud mondani, mint esetleg egy egyetemen dolgozó professzor. Ez az előadási mód azonban sem a mi egyetemünkön, sem – tudomásom szerint – más egyetemeken sem honosodott meg a rendes előadási kereteken belül. Ezért számomra, mint dékán számára, ez ilyen gyakorlati részletkérdésnek látszó engedély megadása egy oktatási rendszer és elv feladásának veszélyét jelenti, amely precedenst teremt. Ha ui. már van olyan precedens, hogy valaki egy előadást tartott, akkor miért ne lehetne két-három specialistát hívni, egy másik tárgy keretében is alkalmazni ezt a módszert.

Elképzelhető, hogy bizonyos határon belül egy ilyen módszer helyes lehet. Akkor azonban mindenesetre a kérdés elvi tisztázása szükséges, amely azt igényli, hogy egy ilyen jellegű javaslatot kellene kidolgozni azoknak, akik egy ilyen oktatást jobbnak tartanak, hogy az alkalmazásnak – legalábbis ilyen elvi – nehézségei ne legyenek a jövőben.

Én a magam részéről személy szerint helyesebbnek tartom elvileg és gyakorlatilag azt a megoldást, melyet Gombás és Kovács professzorok javasolnak.

Jómagam a március 10-i levelet nem értettem félre, és így a március 15-én írott levelem érvényben marad, s az abban foglaltak végrehajtását kérem. Ez azt jelenti, hogy amennyiben a fentiek ellenére fenntartják igényüket egy ilyen előadás megtartása tekintetében, úgy kérem határozottan tisztázni, hogy ezt az egy előadást Kovács professzor megtartja-e. Kérem a Fizika, ill. Atomfizika anyagba a kívánt részeket beépíteni, hogy külsők bevonására a jövőben ne legyen szükség, és amennyiben Professzor úr megállapítja, hogy márc. 15-i levelem 3. pontjának feltételei bekövetkeztek, úgy ennek megfelelően járhat el. Határozottan rá kívánok azonban mutatni arra, hogy ez elvi oktatási szempontból külsőknek egyes órákra történő meghívása tekintetében precedenst nem jelenthet, és én ezt precedensnek tekinteni nem fogom. Amennyiben viszont Professzor úr egy ilyen jellegű oktatást helyesnek és szükségesnek tart, úgy kérem, hogy erre vonatkozóan egy általános javaslatot nyújtson be, melynek elfogadása esetén az ilyen igények előtt az elvi lehetőségek megnyílnak.

Dr. Geszti P. Ottó
dékán

*Dr. Geszti P. Ottó dékán úrnak
Villamosmérnöki kar
Dékáni Hivatal*

Simonyi professzor felkeresett és szóban is tájékoztatott bennünket a Barta professzor által írt levél tartalmáról. E tájékoztatásból kiderült, hogy a levél nem pontos fogalmazása következtében mind a ketten alaposan félreértettük a dolgot, miután megtudtuk, hogy itt nem egy heti 4 órás előadás egy, vagy két órájának átengedéséről volna szó, hanem az említett kollégium keretében kifejezetten *egy alkalomra* rendelkezésre bocsátott egy, vagy két óráról. Ez tehát lényegesen más dolog, s az egész kérdést új megvilágításba helyezi. Szükségesnek tartjuk tehát, hogy az új helyzetnek megfelelő álláspontunkat ismertessük a Dékán Úrral.

Az a véleményünk, hogy egy tárgy előadására kinevezett egyetemi tanárnak kell annyira uralnia a tárgyat, hogy a Kari Tanács által jóváhagyott program szerint előadandó anyagot azon a színvonalon és olyan mélységig, amelyen és ameddig ez a hallgatóknak egyetemen előadható, maga tudja megtartani. Éppen ezért, sem a mi egyetemünkön, és tudomásunk szerint más egyetemen sem volt szokásos eddig valamely előadó által meghirdetett egyazon előadás keretén belül bizonyos szakterület előadására külső szakemberek meghívása.

Mindazonáltal elképzelhetőnek tartjuk, hogy az érdeklődő hallgatók részére magasabb színvonal biztosíthatassék, mint amit az átlagos egyetemi hallgatók képzése megenged. Ennek egyik módja lehet külső szakemberek fakultatív előadásának meghirdetése, vagy másik – nagyon javasolható – formája pedig külső szakemberek egy-egy előadásra való meghívása, egy „kollokvium” keretében az egyetemi kötelező elfoglaltsággal nem ütköző időpontban. Ezzel kapcsolatban szeretném megemlíteni azt a közös emlékünket, hogy a felszabadulás előtt a Tudományegyetemen néhai Ortway Rudolf professzor is ezt az utat követte híressé vált Elméleti Fizikai kollokviumain. Ezekben a délutáni órákban tartott kollokviumokon nemcsak belföldi, hanem külföldi világhírű szaktekintélyek is tartottak előadásokat egy-egy témakörből, s ilyeneket mi magunk is hallgattunk. Hogy csak néhány kiemelkedő nevet említsek, a belföldiek közül: Bródy Imre, a későbbi Nobel-díjas Békésy György professzor stb., a külföldön élő magyarok közül Neumann János, a későbbi Nobel-díjas Wigner Jenő, Teller Ede, Lánosz Kornél stb. Külföldiek közül: Bothe, majd Heisenberg, Hund és még hosszan sorolhatnánk a kiemelkedő neveket. Egy ilyen, vagy ehhez hasonló jellegű előadássorozat megindítását – egyelőre akárcsak belföldi kutatókra is szorítkozva – magunk részéről erősen támogatni tudnánk, és javasoljuk, hogy Simonyi professzor ilyen vagy hasonló keretben próbálja megvalósítani elképzeléseit.

Bp. 1971. március 24.

*Dr. Gombás Pál
tanszékvezető egyetemi tanár*

*Dr. Kovács István
tanszékvezető egyetemi tanár*

Dr. Geszti P. Ottó
Dékán Elvtársnak
H.

Dékán elvtárs március 10-én kelt levelemre 15-én válaszolt, ennek alapján Simonyi professzor kiegészítő megbeszélést folytatott bizonyos félreértések tisztázására Gombás és Kovács professzorokkal, aminek alapján Gombás és Kovács professzorok márc. 24-én Dékán Elvtársnak újabb levelet küldtek. Ezt összegezte Dékán Elvtárs a hozzám április 5-én kelt levelében. Minthogy az ügy már fontosságához képest is igen nagyméretűvé dagadt, lezárásként szeretném a következőket közölni, Simonyi professzorral egyetértésben.

Minthogy Gombás és Kovács professzoroknak a most már félre nem értett javaslatra adott válaszában szó sem esett arról, hogy a tervezett előadást akár maga Kovács professzor, akár másvalaki a fizika tanszékről esetleg megtarthatná, továbbá minthogy javaslatuk teljesen más jellegű és más célt szolgálna, mint az eredeti javaslat, ebben az ügyben további lépések megtétele nem kívánatos. Így tehát kérném Marx professzor meghívására vonatkozó leveletem tárgyalatlannak tekinteni.

Budapest, 1971. április 21.

Dr. Barta István egyetemi tanár

EPILÓGUS a Marx-ügyhöz (Kézzel aláírt feljegyzés)

Nem hiszem, hogy érdemes lenne túlságosan sok munkát fektetni abba, hogy teljes részletességgel taglaljuk Geszti dékán, ill. Kovács és Gombás akadémikusok utolsó levelét. Az eredmény ugyanis maga helyett beszél: megfosztottuk a hallgatókat egy jó előadástól, és helyette nem adtunk semmit. Viszont íródott 10-15 levél, és megsértődhetett 4-5 ember. Azért persze nem tudom megállni, hogy néhány dologra fel ne hívjam a – kinek is, magam sem tudom – figyelmét.

Ákárcsak az ezópuszi mesében: mérlegelve a dolgokat, nem javasoljuk Marx meghívását. Majd: alaposan félreértettük a dolgot, teljesen új szempontok szerint kell mérlegelnünk, tehát – nem javasoljuk Marx meghívását!

Ha eltekintünk Gombás és Kovács akadémikusok levelében szereplő, és előttem nem világos motivációból fakadó sértő fogalmazástól, akkor azt az indoklást lehet kiolvasni, hogy „sem a mi Egyetemünkön, és tudomásunk szerint más egyetemen sem volt szokás eddig...”, nem „tradicionális”. Hasonló szellemben aggódik a dékán is „egy oktatási rendszer és elv” sorsáért, ha netán Marx György egy előadást tartana az Elektronfizika keretében. Hogyan lehetséges, hogy Gombás és Kovács akadémikusok, Geszti dékán, levelező tag nem érezte, hogy egy ilyen indoklás mennyire nem időszerű még akkor sem, ha helyes tényekre hivatkoznék. Én a magam részéről nagyon hízelgőnek tartanám, ha valóban valami merőben új javaslatot sikerült volna tennem. Sajnos nem ez a helyzet! Most „az oktatás alapvető rendszere az, hogy egy-egy tárgyat egy professzor vagy docens ad elő végig a félév folyamán” állítás nem olyan tényleges esetek felsorolásával való triviális cáfolására gondolok, mint amikor egy professzort hosszabb külföldi távolléte alatt valaki helyettesítette, majd a helyettes külföldi távolléte idejére egy harmadik előadó lépett színre...., nem, én olyan esetekre gondolok, amikor valaki azért hív meg egy előadót, hogy ezzel az előadást színesebbé, érdekesebbé tegye: erre is lehetne példákat hozni.

A dékán mostanában nagyon el van foglalva a Műszaki Egyetemünkön eddig merőben szokatlan szervezeti formának, az intézeti formának a megvalósításával. Az intézetesítés nem csodaszor, ezt mindnyájan tudjuk: az előadások módszerének és tartalmának is idomulni kell a korszerű formához. Ha a dékán ilyen szemszögből nézné a javaslatomat, talán kevesebbet kellene vitatkozni a kari ülésen arról, hogy milyen adminisztratív eszközökkel lehetne kikényszeríteni a hallgatók jelenlétét az előadásokon.

Az egész Marx-ügy további – és talán nem vagyok beképzelt, ha azt mondom –, káros következménye az is, hogy néhány újabb tervem az előadás korszerűbbé tételére, bennem szorult. Ugyancsak nem merek előhozakodni egy, a kiváló hallgatókra vonatkozó, a velük való beszélgetés alapján kialakított elképzeléssel, mert mindezekből újból csak vége-láthatatlan vita kerekednék.

Szeretném a dékán figyelmét felhívni – ha egyszer erre módom lesz és lesz értelme –, hogy sokan abban látják az ebben az ügyben elkövetett ballépésemet, hogy egyáltalán bejelenttem az ügyet. Valaki határozottan úgy vélte, hogy a dékánnak nincs joga az ilyesmibe beleszólni, egy másik tanszéknek pedig különösen semmi köze ahhoz, hogy egy professzor hogyan látja jónak órája felhasználását. Én nem osztom ezt a véleményt, de azt hiszem, hogy ez a fajta beleszólás „sem a mi Egyetemünkön, és tudomásom szerint más egyetemen sem volt szokás eddig.”

Budapest, 1971 áprilisában

Simonyi Károly

Helyükre téve a leveleket, itt akár befejezhetnénk a történetünket. Azonban még elmondom, hogy 1962-ben, a Budapesti Műszaki Egyetemtől nem is olyan messze, a nyolcadik kerületi Horváth Mihály téren lévő, Fazekas Mihály Fővárosi Gyakorló Gimnáziumban, hazánkban először matematika tagozatos osztály indult. A matematikatanárunk, Rábai Imre mesélte, hogy diákjai okulására rendszeresen meghívott neves matematikusokat, köztük akadémikusokat, tartsanak tanórákat a gyerekeinek: a matematikát más-más irányokból is világítsák meg nekik. A Fazekasnak ez az osztálya azután világhírű matematikusokat adott Magyarországnak, köztük Lovász Lászlót, akit a matematikustársadalom a Nemzetközi Matematikai Unió elnökének is megválasztott. Kilenc év múltán, a Fazekasgimnáziuméval testvér-tervet nem sikerült megvalósítani a Műegyetemünkön.

Simonyi Károlynak fokozatosan elfogyott az ereje az efféle szélmalomharcok megvívásához. „Életformám lett a visszavonultság” – mondta egyik beszélgetésünkben. A tudás átadásának szenvedélyéről azonban nem tudott lemondani. Diákjai, a mérnök-hallgatók rábeszélétek, tartson külön előadásokat is nekik. Elvállalta, és a fiataloknak a fizika, a technika múltjáról beszélt, mondandóját átszőve humánnummal. Előadásai sikerének a híre a Duna túloldalára, a másik nagy egyetemre is eljutottak. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Elméleti Fizika Tanszékének vezetője, Nagy Károly akadémikus segítette abban, hogy a fizika kultúrtörténetéről a tudományegyetemen is előadás-sorozatot tartson. [10.] A központi épület nagy fizikai előadótermét, a XI. termet 1975-ben és 1976-ban zsúfolásig megtöltötték Simonyi Károly előadásainak hallgatói. Előadás-sorozatával párhuzamosan pedig írni kezdte könyvét, *A fizika kultúrtörténetét*. Hatalmas munkája 1978-ban jelent meg, a természettudományos és a humán kultúra nagy szintéziseként. „Ez a könyv valódi emberek egymást követő nemzedékeinek gyönyörű és gyönyörködtető szellemi kalandjaként mutatja be a fizika fejlődését” – lelkendezett a kötet megjelenésekor Vekérdi

László. Azóta a könyv ötödik magyar nyelvű kiadása is napvilágot látott, s már több mint százezer példányban elfogyott. Német nyelven eddig három kiadást ért meg, és nemrégiben angolul is megjelent.

Időközben a történelem kereke is nagyot fordult. Eljött az idő, amikor Simonyi Károlyt, minden tiltakozása ellenére, a Magyar Tudományos Akadémia is magához ölelte (1993-ban levelező, 1995-ben rendes tag lett). 2000-ben pedig neki ítélték oda legmagasabb elismerésüket, az Akadémiai Aranyérmeket. Simonyi Károly akkor már nem mozdult ki otthonából. Díját a nagyobbik fia, Charles Simonyi vette át az Akadémia közgyűlésén.

Simonyi Károly még megírta és a *Természet Világa* különszámaként megjelentette *A magyarországi fizika kultúrtörténete (XIX. század)* munkáját, a hatyúdálát, és élete végéig tovább dolgozott annak és *A fizika kultúrtörténetének* a bővítésén.

Most már jöttek számára a kitüntetések, de ezeknél többre tartotta, hogy 1995 novemberében könyve, *A fizika kultúrtörténete* ott volt a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár rongyos könyvek kiállításán. Azokat a könyveket állították ki, amelyekből a könyvtárnak már csak egy példánya maradt, rongyossá olvasták őket, már nem kölcsönözhetőek. Simonyi Károly jeles szerzők között lehetett: Arisztotelész *Nikomakhoszi etikája*, Plutarkhosz *Párhuzamos életrajzai*, Platón *Összes művei*... mellett ott volt *A fizika kultúrtörténete* is.

A „vesztett játszmák” pedig feledésbe merülnek, felidézésük mindössze hajszalnyi ecsetvonás egy letűnt korszak képén.

A Műegyetem, mai nevén Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Villamosmérnöki és Informatikai Karának Q épületében a legnagyobb előadóterem 2011 tavaszától Simonyi Károly nevét viseli. A lágymányosi egyetemvárosban, ettől alig száz méterre, az Eötvös Loránd Tudományegyetem fizikai épületének csarnokában egy újjáépített Van de Graaff-típusú elektrosztatikus részecskegyorsító magasodik. A mellette álló tábla tudatja minden arra járó egyetemistával, hogy ezzel a berendezéssel hoztak létre Magyarországon először mesterséges atommag-átalakulást Simonyi Károly és munkatársai.

Idővel minden a helyére kerül.

Irodalom

- [1.] Keszthelyi Lajos: *Simonyi professzorral a Központi Fizikai Kutatóintézetben*. *Természet Világa*, 2001. 2. sz.
- [2.] Németh Judit: *Találkozásaim Simonyi Károllyal*. In: *Az iskolateremtő Simonyi Károly*. (Pontus Kft., Budapest, 2011)
- [3.] Staar Gyula: *„Iszonyú rendet vágtam”*. *Beszélgetés Simonyi Károly Kossuth- és állami díjas professzorral*. Forrás, 1887. 10. sz.
- [4.] Staar Gyula: *De mi az igazság... Beszélgetések Simonyi Károllyal* (Közlöny és Lapkiadó, Budapest, 1996)
- [5.] Pap László: *„Tiszteld a tudomány végtelen bonyolultságát”*. In: *Az iskolateremtő Simonyi Károly*
- [6.] Füstöss László: *Arcképvázlat Gombás Pálról*. *Fizikai Szemle*, 2006. 4. sz.
- [7.] Palló Gábor: *A 20. század második fele*. *Fizikai Szemle*, 1991. 12. sz.
- [8.] *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai I–III. kötet* (MTA Társadalomkutató Központ – Tudománytár, Budapest, 2003)
- [9.] *História – Tudósnaplár* <http://tudosnaplár.kfki.hu/historia/>
- [10.] Radnai Gyula: *Egy műegyetemi professzor előadásai a Múzeum körúton*. *Természet Világa*, 2001. 12. sz.